

Дзеля навучання «людуд паспалітага»

Першаму «Буквару» споўнілася 400 гадоў

У кожнага з нас ёсць свая чытацкая ўлюбёнасць: камусьці падабаюцца праязічныя творы, хтосьці захапляецца паэзіяй, а ў кагосьці ў прыярытэце навуковыя трактаты... І гэта цалкам заканамерна, бо густ, як вядома, справа індывідуальная. Аднак існуе асаблівая кніга, да якой маюць адносіны ўсе без выключэння пісьменныя людзі. Гэта – добра нам знаёмы буквар, незаменны дапаможнік і надзейны сябар у працэсе спасціжэння таямніц друкаваных слоў. Неверагодна, але факт: упершыню ў загалуюку кнігі тэрмін «Буквар» з'явіўся роўна 400 гадоў таму.

Галоўная кніга

– Буквар – галоўная кніга ў жыцці кожнага чалавека. Па ім мы не толькі вучымся чытаць, але і далучаемся з яго дапамогай да гістарычных традыцый і культурных здабыткаў свайго народа, – сцвярджае педагог-псіхолаг і даследчыца-культуролог Людміла Дзіцэвіч. – У гэтай кнізе, калі яна складзена з дзяржаўных пазіцый, захоўваюцца код нацыі, яе гонар і слава. Менавіта таму буквару, як і яго папярэднікам – розным «кнігам для навучання», паводле слоў нашага славутага земляка Францыска Скарыны, заўсёды надавалася вялікая ўвага. Да складання буквароў падыходзілі прадумана, з асаблівым пiетэтам...

Нават у глыбокай старажытнасці, пасля таго як стала імкліва распаўсюджвацца створаная ў 1155 годзе асветнікамі Кірылам і Мяфодзіем славянская азбука, да працэсу навучання грамаце падыходзілі адказна і творча. Гісторыя захавала пацвярджэнні таго ў выглядзе складоў з літар на драўляных таблічках, самшытавых грабянях і на бяросце. Прынамсі, у 1956 годзе ў праслойцы старажытнай маставой у Ноўгарадзе археолагі знайшлі нізку берасцяных грамат, на некаторых з якіх былі распазнаны літары і малюнкi. Накрэмзаў іх, як лічыцца, яшчэ ў XII стагоддзі мясцовы хлопчык Анфім.

У 1970 годзе пры раскопках у Брэсце быў знойдзены датаваны канцом XII – пачаткам XIII стагоддзя самшытавы грэбень з кірылічным алфавітам і пісьмовыя азбучныя акравершы, так званая «азбучкі-граніцы». У старадаўнія часы дзеці, а таксама і дарослыя, вучыліся чытанню і пісьму па рэлігійных кнігах – псалтырах, часасловах, апосталах. Некаторыя навукоўцы мяркуюць, што і Ф. Скарына, зыходзячы менавіта з пазіцый навучання «людуд паспалітага», мэтанакіравана дзяліў свае першадрукі на невялікія часткі і выдаваў іх асобнымі выпускамі. А ўжо потым, так бы мовіць, шырокі спажывецкі попыт паспрыяў з'яўленню спецыяльных вучэбных дапаможнікаў, якія знаёмілі чытачоў-пачаткоўцаў з граматай.

Першы ва ўсходнеславянскім свеце падручнік для чытання пад назвай «Азбука» выдаў у 1574 годзе ў Львове рускі і ўкраінскі першадрукар Іван Фёдараў, чыё паходжанне, зыходзячы з геральдычнай трактоўкі яго друкарскага знака, асобныя даследчыкі звязваюць з тэрыторыяй сучаснай Беларусі. А напрыканцы XVI стагоддзя свае ўласныя кнігі для навучання грамаце з'явіліся і ў Вялікім Княстве Літоўскім. Іх выдаў у Вільні беларускі асветнік і царкоўны дзеляч Лаўрэнцій Зізаній.

– У сярэдзіне 1590-х гадоў намаганьнямі Л. Зізанія пры некаторым удзеле яго

брата Стафана ў віленскай друкарні праваслаўнага брацтва адна за адной пабачылі свет «Азбука» («Наука ку читаню и розуменю писма словенского») і «Грамматика словенска съвершенного искусства осми частій слова...», – зазначае Л. Дзіцэвіч. – У іх слоўніках шмат старабеларускіх слоў – тато, певень, лазьмя, кашуля, отрута, здрада, волюцюга, працавіты, а таксама адзначаюцца такія асаблівасці беларускай мовы, як дзеканне, цеканне, аканне, яканне, наяўнасць зацвярдзелых зычных і г. д. Таму можна лічыць гэтыя кнігі дапаможнікамі для навучання не толькі стараславянскай, але і старабеларускай мове. Дарэчы, яны паслужылі ўзорам для многіх іншых азбукоўнікаў, што пазней ствараліся, выдаваліся і распаўсюджваліся на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага...

Першы ў свеце

Адным з такіх выданняў стаў «Букварь языка славенска писаний чтения оучитися хотящим в полезное руковожение», які пабачыў свет 24 ліпеня 1618 года ў друкарні таго ж самага віленскага Свята-Духавага праваслаўнага брацтва, праўда, на той час яна размяшчалася ўжо не ў сталіцы ВКЛ, а ў мястэчку Еўе (сучасны літоўскі горад Вевіс). Выдадзеная роўна 400 гадоў таму кніга для навучання грамаце ў параўнанні з папярэднімі выданнямі мае шмат адметнасцей, але асноўная з іх – у назве ўпершыню прысутнічае слова «буквар», якое замацавалася за вучэбнымі дапаможнікамі для чытачоў-пачаткоўцаў.

– Як вучоны-кнігазнавец, магу дакладна сказаць, што ў свеце пра найстарэйшае за гэта выданне «Буквара» на сённяшні дзень невядома, – зазначае кандыдат культуралогіі намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці Алесь Суша. – Канечне ж, у Еўропе і да «Буквара языка славенска писаний чтения оучитися хотящим в полезное руковожение» ўжо існавалі выданні падобнага кшталту, так званыя «абэцэда-

▲ Аяфас і адварот знойдзенага пры раскопках у Брэсце самшытавага грэбеня з выразанымі літарамі кірылічнага алфавіта

рыумы», «алфавіты», але еўеўскі «Буквар» стаў пачынальнікам прыныпова новай і важнай для нашых продкаў традыцыі навучання і выхавання. Ён грунтаваўся на мясцовых асаблівасцях, захоўваў візантыйскую практыку ў малітвах і вызнанні веры. Гэта значыць, выданне мела культурныя аспекты, характэрныя для сучасных беларускіх зямель. Менавіта таму мы і сцвярджаем, што буквар прыдумалі продкі беларусаў. Дарэчы, з цягам часу слова «буквар» замацавалася не толькі ў беларускай мове і мовах нашых суседзяў – рускіх і ўкраінцаў, але таксама і ў абхазскай, аварскай, адыгейскай, айроцкай, алеуцкай, балгарскай, балкарскай, баснійскай, гагаўскай, дагестанскай, далганскай, даргінскай, хакаскай, цыганскай, чувашскай, чукоцкай, эвенкійскай, мове хантаў...

Акрамя ўсяго іншага, еўеўскі «Буквар» аказаўся настолькі запатрабаваным, што яго зачыталі літаральна да дзірака, і з усяго яго тыражу, які, мяркуецца, быў па тым часе даволі салідным і складаўся мінімум з трох-чатырох соцень экзэмпляраў, у свеце захаваліся толькі два асобнікі. Адзін, дзякуючы калекцыянеру вучэбных выданняў Роберту Эшлі, неўзабаве пасля свайго выхаду ў свет у пачатку XVII стагоддзя быў вывезены ў Вялікабрытанію і трапіў у бібліятэку Мідл Тэмпл, а другі, на жаль, няпоўны, захоўваецца ў Каралеўскай бібліятэцы ў Даніі.

▲ Інсталцыя ў гонар 400-годдзя выдання першага «Буквара» ў холе Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь

Пра бясцэнныя для беларусаў фаліянты, што знаходзяцца ў брытанскай і дацкай сталіцах, спецыялістам-кнігазнаўцам доўгі час было вядома няшмат. Нягледзячы на тое, што назва «лонданскага» экзэмпляра першага ў свеце «Буквара» трапіла ў спецыяльны каталог яшчэ ў 1700 годзе, ён доўгі час заставаўся па-за ўвагай шырокай аўдыторыі. Адбылося гэта, хутчэй за ўсё, таму, што англійскія даследчыкі проста не змагі яго прачытаць – пацвярджэннем такой гіпотэзы можа служыць зроблены чарніламі на тытульным лісце надпіс – «Кніга на славянскай мове». Цікаваасць да гэтага выдання з’явілася ў другой палове XX стагоддзя, калі выдадзены ў Еўі буквар спачатку ўзгадалі ў каталогу Каралеўскай бібліятэкі ў Даніі, а потым у бібліятэцы Мідл Тэмпл. Да яго звярнуўся брытанскі даследчык беларускага паходжання святар Аляксандр Надсан, які зрабіў кароткае апісанне кніжнай рэліквіі. Пасля гэтага пра яе даведаліся і беларускія кнігазнаўцы. У прыватнасці, адным з першых звесткі пра еўеўскі «Буквар» увёў ва ўжытак доктар філагічных навук Георгій Галенчанка.

Ідэяй даследавання старажытнага рарытэта ў свой час захапіўся культуролаг А. Суша і, дзякуючы асабістай

напорыстасці і спрыянню брытанскіх беларусістаў прафесараў Лонданскага ўніверсітэта, і найперш Джыма Дынглі, тры гады таму яму ўдалося ажыццявіць задуманае. Трапіўшы ў нападзакрытыя фонды бібліятэкі Мідл Тэмпл, навуковец змог не толькі даследаваць 400-гадовы фаліант, але і з дазволу захавальнікаў зрабіў яго лічбавую копію, якая сёння з’яўляецца набыткам Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Прадаўжальнікі традыцый

На шчасце, выдадзены ў Еўі «Буквар» аказаўся далёка не адзіным у гісторыі Беларусі. У 1631 годзе ў друкарні Куцеінскага манастыра пад Оршай вядомы асветнік Спірыдон Собаль выдаў некалькі кніг, прызначаных для навучальных мэт. Сярод іх і «Букварь сиречь, начало учения детям, начинающим чтению извыкати». Пра асаблівае значэнне гэтага дапаможніка для чытачоў-пачаткоўцаў сведчыць той факт, што праз пяць гадоў ён быў яшчэ раз аддрукаваны аўтарам у Магілёве, а затым буквар яшчэ некалькі разоў перавыдавалі паслядоўнікі беларускага друкара і асветніка.

– Нашы продкі ў справе выдання буквароў дасягнулі вялікіх поспехаў, чым мы па праву павінны ганарыцца, – зазначае Л. Дзіцэвіч. – Вядома, яны тое-сёе запазычвалі, памнажаючы ідэі, закладзеныя ў іншых выданнях такога тыпу, скажам, польскіх, але і іх вопыт скарыстоўвалі іншыя. Напрыклад, методу падачы граматычнага матэрыялу ў Спірыдона Собаля запазычыў Васіль Бурцоў, які ў 1634 годзе выдаў «Азбуку» – першы буквар, аддрукаваны ў Маскве. Дарэчы, В. Бурцоў – па паходжанні беларус, ураджэнец Магілёва. Зрэшты, менавіта яму С. Собаль, пасля таго як пастрыгся ў манахі і спыніў выдавецкую справу, прадаў свае матрыцы.

Цікавым падаецца і такі факт: дзейнасць манастырскай друкарні ў Куцейні пад Оршай, дзе С. Собаль выдаў першы свой буквар, спынілася ў 1654 годзе з-за руска-польскай вайны. Як адзначаюць гісторыкі, пасля захопу Оршы расійскі

цар Аляксей Міхайлавіч наведаў манастыр і быў уражаны дзейнасцю мясцовых майстроў. Паводле яго загаду ў Маскву адправіліся лепшыя разьбяры па дрэве, гравёры, якія пасля працавалі ў Аружэйнай палаце Крамля, аздаблялі Каломенскі палац.

Тыя ж крыніцы сцвярджаюць, што ў расійскую сталіцу было дастаўлена таксама абсталяванне друкарні і перададзена пад кантроль Сімяона Полацкага. А, як вядома, асветнік і педагог з Полацка быў выхаваннем дзяцей рускага цара. У 1679 годзе ён пад уплывам найперш выданняў С. Собаля выпусціў самы дасканалы для свайго часу ў Маскоўскай дзяржаве буквар і падараваў яго маленькаму царэвічу, які ў будучым увайшоў у гісторыю як Пётр I. Такім чынам, хто ведае, можа «заходніцкія ўплывы», якімі папракалі С. Полацкага набліжаныя да царскага двара баяры, падзейнічалі ў тым ліку і на фарміраванне светапогляду першага расійскага імператара?..

Зазначым, што традыцыя выдання адукацыйных кніг на тагачасных беларускіх землях не перапынялася. Яны перыядычна сыходзілі з варштатаў друкарняў, размешчаных як у буйных гарадах, так і ў мястэчках і нават невялікіх вёсках. Прынамсі, у 1767 годзе ў Вільні выйшла яшчэ адно беларускае выданне на стараславянскай мове – «Букварь языка славенскаго: чтения и писания учиться хотящим, в полезное руководство».

Паводле сцвярджэння А. Сушы, гэта кніга мае вельмі складаную «біяграфію». На яе старонках ёсць адпаведныя пазнакі. Надпіс ксяндза Яна Камара азначае: яна знаходзілася ў прыватным валоданні святара. Пасля гэтага выданне, хутчэй за ўсё, трапіла ў бібліятэку Евангеліцка-рэфармацкай царквы ў Вільні, дзе пэўны час і захоўвалася. Па ўсім відаць, згаданы буквар там чыталі не вельмі актыўна, бо беларускія прагэстанты ў XVII–XVIII стагоддзях часцей карысталіся польскай і іншымі замежнымі мовамі. Свой асобнік віленскага «Буквара» Я. Камар пераплёў разам з іншым выданнем – «Размовы для вывучэння польскай і нямецкай моў».

▲ На адкрыцці выставы «Беларускі буквар: 400 гадоў гісторыі» ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Сакавік 2018 года

У адным пераплёце гэтыя тры падручнікі і праіснавалі да сярэдзіны XX стагоддзя. У 1968 годзе згаданы віленскі «Буквар» быў набыты ў буквіністычнай краме, і з таго часу ён знаходзіцца ў Мінску. Зараз гэты рарытэт зберагаецца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Не так даўно ён быў узноўлены факсімільна – копіі захоўваюць усе асаблівасці арыгінала: фон паперы, пацёртасці, дэфекты і зробленыя ад рукі, магчыма, тым жа ксяндзам, пазнакі. На сучасны момант вядомы ўсяго два такія выданні: другое захоўваецца ў Маскве.

▼ Арыгнал і факсімільнае выданне віленскага «Буквара» 1767 года

На любы густ

У канцы XVIII стагоддзя пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай стварэнне буквароў, так бы мовіць, з беларускім кантэнтам перапынілася. Расійская імперыя, куды ўвайшла тэрыторыя сучаснай Беларусі, прытрымлівалася сваіх поглядаў на працэс навучання грамаце дзяцей, і нашы продкі сталі вучыцца чытаць па рускіх букварах. Тым не менш у 1835 годзе ў Вільні пад уплывам паўстання 1830–1831 гадоў з'явіўся і першы буквар на беларускай мове – «Кароткі збор хрысціянскай навукі для сялян рымска-каталіцкага веравызнання, якія гавораць на польска-рускай мове». Напісана гэта чытанка была беларускай лацінкай, і ў яе прадмове адзначалася: «Гэта кароткі катэхізіс, які змяшчае ў сабе навуку здаровую і для прастакоў карысную». У 1862 годзе, за год да паўстання пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага, у Варшаве быў выдадзены яшчэ адзін беларускі буквар «Лемантар для добрых дзетак католікаў», у стварэнні якога прымалі ўдзел сябры вядомага паўстанца, у прыватнасці, як мяркуецца, публіцыст Аляксандр Аскерка.

– Буквары 1835 і 1862 гадоў сталі своеасаблівымі прадвеснікамі адраджэння ў пачатку XX стагоддзя, пасля прыняцця ў 1905 годзе ў Расійскай імперыі закона аб свабодзе друку, – сцвярджае Л. Дзіцэвіч. – Была знята забарона на кнігадрукаванне на нацыянальных мовах, і ў Беларусі, як грыбы пасля дажджу, сталі выходзіць дапаможнікі для чытачоў-пачаткоўцаў на беларускай мове. Ужо ў 1906 годзе Вацлаў Іваноўскі выдаў лацінкаю першую ў XX стагоддзі такую кнігу – «Беларускі лемантар». У тым жа годзе з'явіліся «Гасцінец для малых дзяцей» і «Першае чытанне для дзетак беларусаў» Цёткі. У 1909 годзе выходзіць «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Якуба Коласа, у 1915-м – «Першая чытанка: кніжыца для беларускіх дзетак дзеля навукі і чытання» Вацлава Ластоўскага, у 1918-м – «Новы лемантар для беларускіх дзетак» Янкі Станкевіча і «Зорка: Беларуская граматыка» Аляксандры Смоліч...

МЕРКАВАННЕ

Алес СУША, кандыдат культуралогіі, намеснік дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі:

– На старонках выдадзенага 400 гадоў таму ў Еўі першага ў свеце «Буквара» не пазначаны прозвішчы яго аўтараў. Дакладна вядома толькі, што падрыхтаваны падручнік вандроўнымі манахамі віленскага манастыра. Адным з магчымых укладальнікаў даследчыкі лічаць Мялеція Сматрыцкага. Гэты культурны дзеяч першай паловы XVII стагоддзя неаднойчы праяўляў сябе ў выдавецкай дзейнасці. Напрыклад, у адным з лепшых сваіх твораў «Трэнас» ён даволі варожа выказаўся адносна каралеўскай улады і касцёла, што фактычна і зрабіла манахаў віленскага Свята-Духавага праваслаўнага манастыра выгнаннікамі. Пасля гэтага тыя вымушаны былі перанесці друкарню ў мястэчка Еўе, што належала князю Багдану Агінскаму – аднаму з патронаў манастыра. Цікава, што М. Сматрыцкі праз год там жа выдаў сваю «Граматыку» – лагічны працяг «Буквара языка славенска писаний чтения оучитися хотящим в полезное руковожение».

Другім найбольш верагодным аўтарам першага буквара можна лічыць Лявонція Карповіча, які на час выдання кнігі кіраваў друкарняй Свята-Духавага манастыра і школай пры ім. Гэта быў актыўны асветнік і прапаведнік, пісьменнік-палеміст канца XVI – першай чвэрці XVII стагоддзя, прыкметная постаць у кніжнай і наогул выдавецкай справе.

У 1920–1930-я гады ў Савецкай Беларусі з'явіўся шэраг самых разнастайных буквароў і чытанак. Яны прызначаліся як дзецям, так і дарослым для ліквідацыі непісьменнасці. Апошнія, паводле сцвярджэння Л. Дзіцэвіч, былі «тэматычныя», для малаадукаваных людзей па месцы іх працы ў народнай гаспадарцы. Так, выйшлі буквары З. Вінаградава «Наша камуна: Лемантар для калгаснікаў і сельгасработчых» (1931), П. Кісяля «Чырвоны баец:

Мялецці Сматрыцкі вучыўся ў заходніх універсітэтах, шмат вандраваў і чытаў на замежных мовах. Ён цудоўна ведаў еўрапейскую практыку асветы і, зразумела, яе выкарыстоўваў. Лявонцій Карповіч працаваў са Стафанама і Лаўрэнціем Зізаніямі, шмат бачыў выданняў віленскіх і замежных. Абодва гэтыя асветнікі цудоўна ведалі грэчаскую, лацінскую і польскую традыцыі выдання кніг. Таму яны выкарыстоўвалі найлепшыя ўзоры еўрапейскай адукацыі, звязаўшы іх з мясцовымі рэаліямі, сваёй мовай і духоўна-выхаваўчай практыкай.

Еўеўскі «Буквар» мае невялікі і зручны для карыстання фармат – восьмую долю друкарскага аркуша – і складаецца з 52 нenumараваных аркушаў (104 старонак). Структура выдання вызначалася характарам тагачаснага адукацыйнага працэсу, які пачынаўся з навучання грамаце так званым літараскладальным метадам. Яго сутнасць вынікае з назвы: напачатку вучні вывучалі літары славянскага алфавіта («аз», «букі», «ведзі» і г. д.). Затым яны займаліся складаннем літар у простыя склады з дзвюх літар («букі» + «аз» = ба, «ведзі» + «аз» = ва), вучыліся чытаць трохлітарныя склады, спрабавалі складаваць са складоў цэлыя словы, а затым – цэлыя сказы.

У кнізе прыводзіцца славянскі алфавіт у звычайным і адваротным парадку, прыклады складоў з дзвюх, трох, чатырох, пяці і больш літар, прасцейшыя словы царкоўнаславянскай мовы, пералік знакаў прыпынку і лічбаў у адпаведнасці са старажытнай кірылічнай традыцыяй, некаторыя правілы граматыкі. Цікавая асаблівасць звязана з літарай «г» – іх дзве. Такім чынам, вучань адразу раздзяляў «г» выбухное і «г» фрыкатывае, характэрнае для беларускай і ўкраінскай моў. Прычым у выдадзеных раней азбукоўніках падобнае адасабленне амаль не

сустракаецца, а тут, у падручніку, пададзена як норма.

Апрача ўласна адукацыйных задач «Буквар» быў прызначаны для патрэб выхавання, якое ў той час грунтавалася на сістэме хрысціянскіх каштоўнасцей. Менавіта з гэтай мэтай у склад выдання ў якасці важных тэкстаў для чытання ўключаны шматлікія малітвы, рэлігійныя гімны, Сімвал веры, Божыя заповеды, пропаведзі, пералік добрых якасцей чалавека і яго грахоў, а таксама шматлікія іншыя маральна-выхаваўчыя тэксты.

Шмат стагоддзяў таму, як і сёння, для навучальных выданняў прыныповае значэнне мелі вонкавы выгляд і мастацкая аздаба. Арыгінал выдадзенага ў Еўі «Буквара» мае драўляную вокладку, якая раней была абцягнута скурай. У кнізе выкарыстаны розныя варыянты кірылічных шрыфтоў, што аблягчае ўспрыманне тэкстаў і пакідае добрае візуальнае ўражанне. Тытульны аркуш аздаблены дэкаратывнымі элементамі. У выданні прыведзены дзве буйныя гравюры. Першая змешчана на адвароце тытульнага аркуша і ўяўляе сабой герб беларускага магната Багдана Агінскага, уладальніка мястэчка Еўе і апекуна друкарні. Другая эмблематычная гравюра – крыж з дзідай і посахам – знаходзіцца на 50-м па ліку аркушы. У тэксце маюцца таксама мастацкія выкананыя гравіраваныя заставкі, канцоўка, ініцыялы. Некаторыя элементы арнаменту выкананы ў стылістыцы віленскіх выданняў Францыска Скарыны, што паказвае на пераемнасць традыцый беларускага першадрукара.

У канцы кнігі змешчаны напісаны на старабеларускай мове твор Стафана Зізанія «О знамені крестном», далучанасць якога да згаданага выдання істотна павышае яго каштоўнасць і значнасць.

Кніжка па грамаце для чырвонаармейцаў і дапрызыўнікаў» (1934), А. Маклюка «Ударнік: Лемантар для гарадзкіх школ граматы» (1930), Н. Мяшалкінай-Сіўко «Чырвоныя зоркі: Лемантар для вёскі». Былі і альтэрнатыўныя – «Беларускі лемантар» С. Некрашэвіча (1922), які рэкамендаваў вучыць літары на падставе гукавога метаду, і «Чырвоная змена: Лемантар» А. Федасенкі (1925), дзе ў аснову навучання быў пакладзены метада «цэлых слоў».

Першыя савецкія буквары маюць агульны характэрны асаблівасці. Іх тэксты вызначаюцца ідэалагізаванасцю: камуна, Вялікі Кастрычнік, паны і кулакі, калгасы і саўгасы, горад і вёска, прафсаюзы, кааперацыя, піянеры і камсамол. Букварам тых гадоў уласціва антырэлігійнасць. У іх прыводзяць матэрыялы, што заклікаюць не святкаваць «папоўскія» святы. Аднак прысутнічае нацыянальны элемент: партрэты Я. Купалы

і Я. Коласа і тэксты пра іх, выкарыстоўваюцца цытаты з рэзалюцыі Кастрычніцкага 1931 года пленума ЦК КП(б)Б: «Вялікадзяржаўны шавінізм знаходзіць сваё выяўленне ў адмаўленні беларускай нацыі, у адмаўленні беларускай мовы, у пагардлівых адносінах да мовы («мова мужыцкая», «дыялект»)).»

На працягу 1929–1969 гадоў у Беларусі дзеці вучыліся чытаць па «Буквары» Надзеі Сіўко, а з 1969-га і цяпер гэтай мэце служыць «Буквар» Анатоля Клышкі, створаны на аснове найлепшых дасягненняў беларускай нацыянальнай metodyki навучання.

Паводле слоў Л. Дзіцэвіч, у пачатку 1990-х гадоў, пасля таго як Беларусь стала суверэннай дзяржавай, кантэнт «Буквара» А. Клышкі прыкметна ўстарэў і перастаў адпавядаць часу. Таму аўтар яго перапрацаваў: быў ануляваны савецкі ідэалагізаваны матэрыял, уведзены тэксты пра слаўтых асоб беларускай гісторыі – Е. Полацкую, М. Гусоўскага, Ф. Скарыну. У 1997 годзе згаданы дапаможнік для навучання чытанню быў яшчэ раз перапрацаваны: вывучэнне гукаў пачыналася цяпер з зычных, што сталася пераваротам у беларускай metodycy, хоць такі метадаўно ўжо выкарыстоўваўся ў еўрапейскай практыцы.

Апошнім часам пачалі з’яўляцца, так бы мовіць, альтэрнатыўныя буквары – з прэтэнзіяй аўтара на ўласны погляд на працэс навучання дзяцей грамаце. У 2012 годзе свой «навукова-метадычны дапаможнік для выхавальнікаў дзіцячых садоў, настаўнікаў пачатковых класаў, для бацькоў, бабуль і дзядуль» пад назвай «Азбукоўнік і лічылка» выдала педагог Зося Кустава. У гэтым жа годзе ў Оршы, дзякуючы рупнасці дзіцячых пісьменнікаў Галіны і Сяргея Трафімавых, пабачыў свет «Буквар Аршанскі», у якім кожная літара алфавіта расказвае пра знакамітых землякоў, слаўтыя мясціны, слаўныя даты і падзеі ў гісторыі горада. У 2014 годзе пісьменніца Галіна Калтунова выдала «Буквар Карэліцкага краю», у 2015-м выйшаў «Азбукоўнік» Віктара Кажуры – «пазнавальна-навуковая, часам гульнёвая, кніжка-чытанка, камусьці

забаўлянка», а ў 2016-м – «Прыродны азбукоўнік» дзіцячага пісьменніка Уладзіміра Ягоўдзкі.

Увогуле зазначым, што гісторыя беларускага буквара даволі цікавая і займальная. Гэтая кніга ў розныя часы была рознай па сваім змесце і афармленні, але заўсёды заставалася нязменнай у адным – вучыла людзей грамаце, далучала іх да культурных здабыткаў нашага народа.

Дарэчы, 400-гадовы юбілей першага ў свеце «Буквара» значна ажывіў у беларускім грамадстве цікавасць як непасрэдна да згаданай падзеі, так і да кнігі, надзвычай важнай у жыцці кожнага чалавека. З нагоды памятнай даты ў краіне запланаваны мерапрыемствы самага рознага кшталту. Так, ужо зусім хутка – у канцы жніўня гэтага года – на аснове алічбаванага варыянта «Буквара» языка славенска пісанія чтэння оучыцца хіташым в полезнае руковоженіе» павінна з’явіцца яго факсімільнае выданне. Таксама ў планах беларускіх кнігавыдаўцоў значыцца выхад у свет і яшчэ дзвюх «суправаджальных» каштоўную рэліквію кніг: адна з іх будзе змяшчаць пераклад першага ў свеце буквара на сучасную беларускую мову, а другая стане зборам навуковых прац па гісторыка-культурных, педагогічных, лінгвістычных і іншых аспектах даследавання рарытэта сучаснымі беларускімі вучонымі.

Апроч таго, на агульнадзяржаўным узроўні завяршаецца падрыхтоўка да правядзення мерапрыемстваў па шырокім ушанаванні 400-годдзя першага «Буквара». Як плануецца, яны пройдуць у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі і ў час святкавання Дня беларускага пісьменства ў горадзе Іванава Брэсцкай вобласці. Урачыстасці адбудуцца таксама ў Вільнюсе, дзе буквар быў задуманы, і ў Лондане, дзе захаванася адзіны поўны асобнік знакамітага еўеўскага «Буквара». І яшчэ шмат цікавых падзей чакаецца ў Маскве, Парыжы, у штабкватэры Арганізацыі Аб’яднаных Нацый у Жэневе...

Сяргей ЖОЛУД

«Буквар для дарослых»
Д. Вінаградава. Выданне
1934 года

У 1975 годзе «Буквар»
Анатolia Клышкі
на Міжнародным
кніжным кірмашы
ў Лейпцыгу (Германія)
заваяваў Гран-пры